

Nadja Zgonik

SLIKA MATEJA STERNENA 1575 – ZGODOVINSKO SLIKARSTVO IN PROTESTANTIZEM NA SLOVENSKEM

Zgodovinsko slikarstvo se v slovenski likovni umetnosti ni uveljavilo kot pomemben umetniški žanr. Ko so zanj pri Slovencih v 20. stoletju dozorele politične okoliščine, ga ni bilo več mogoče spraviti v sklad z aktualnim umetnostnim trenutkom. Pri tovrstnem slikarstvu se zaradi razumljive zahteve po upodabljanju zgodovinskih oseb pri konkretnih preteklih dejanjih – pri čemer je neizogibno še poveličevanje teh dogodkov – skorajda ne moremo izogniti različnim stopnjam realizma. Zato pri tem žanru bolj od likovne stilizacije zbujajo pozornost ikonografija pa tudi politični in kulturni kontekst, ki ju razbiramo iz prizora. V slovenskem zgodovinskem slikarstvu motivi iz kulturne zgodovine tekmujejo in vodijo pred politično konstitutivnimi; med njimi pa so v ospredju upodobitve oseb in prizorov iz književne zgodovine. Vsi vemo, kako težko se nam je uglasiti o odločilnih trenutkih iz narodove in državne zgodovine, o tem, kdo so najzaslužnejše osebnosti iz naše preteklosti. Če imajo s tem težave politiki in zgodovinarji, si lahko mislimo, kako zapleteno je bilo delo za slikarje, ko so si morali ob redkih priložnostih, kot so bili natečaji na temo iz slovenske zgodovine ali druga naročila, sami izbirati motive.

Redek, pravzaprav osamljen prizor iz slovenske kulturne zgodovine, povezane s protestantizmom, prikazuje slika, ki upodablja založniški podvig, izjemen zaradi tega, ker se v njem uresničujev kulturnega cilja poveže z ekonomskim ozadjem. To je slika Mateja Sternena 1575, naslikana leta 1937, v lasti zbirke Galerije Akademije za likovno umetnost in oblikovanje (ALUO). Na njej je prikazan slovesni trenutek, ko v tiskarni tiskar Janž Mandelc in avtor prevoda

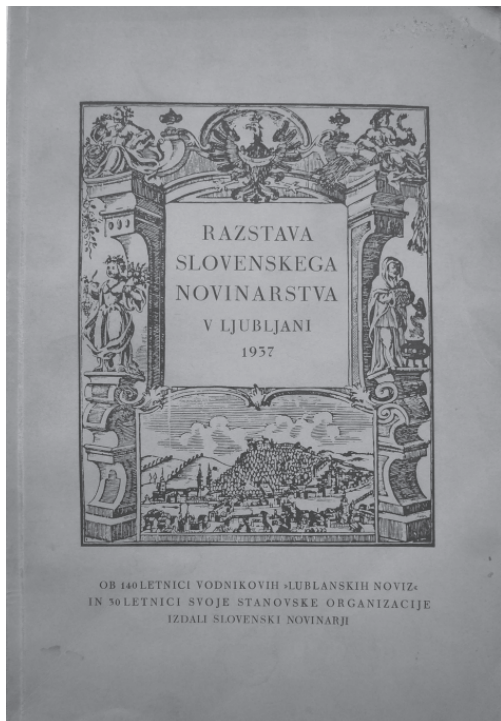

1. Matej Sternen, 1937 – *Ljubljanski tiskar Mandelc z Jurijem Dalmatinom izroča mecenu Khislu prvo v Ljubljani natisnjeno slovensko knjigo*, 1937

svetopisemske knjige *Jezus Sirah* Jurij Dalmatin izročita to prvo v Ljubljani in na Slovenskem natisnjeno knjigo v slovenskem jeziku mecenu Janžu Khislu, graščaku s Fužin.¹

Prvič in edinkrat, preden je bila slika leta 2001 odkrita v kletnih prostorih ALUO, leta 2005 restavrirana in med junijem in septembrom 2006 razstavljena skupaj z dokumentacijo projekta njenega restavriranja in konserviranja v Balkonski dvorani Rektorata Univerze v Ljubljani,² je bila postavljena na ogled leta 1937 na Ljubljanskem velesejmu. Med 1. in 12. septembrom so tam ob »140-letnici

- 1 Slika je začasno postavljena na Rektoratu Univerze v Ljubljani v Deželnem dvorcu, kjer bo ostala, dokler je ne bo mogoče primerno razstaviti v novozgrajenih prostorih ljubljanskih umetniških akademij.
- 2 Avtorici razstave sta bili Lucija Močnik Ramovš in Nadja Zgonik.

Razstavo slovenskega novinarstva je pospremila publikacija, v kateri je bila objavljena bibliografija *Slovenski časniki in časopisi: bibliografski pregled od 1797 do 1936*, ki jo je sestavil Janko Šlebingar.

prvega pravega časnika na slovanskem jugu, Vodnikovih *Lublanskih Noviz* in 30-letnici pričetkov organizacije slovenskih novinarjev«, kot je zapisal Ante Gaber v *Kroniki slovenskih mest*,³ pripravili veliko Razstavo slovenskega novinarstva. Predvojni Ljubljanski velesejem, postavljen v trikotnik Tivolija od Jakopičevega sprehajališča do kopališča Ilirija in današnje Celovške ceste, ni bil le prizorišče poslovnih in družabnih dogodkov, pač pa tudi prostor, kjer so prirejali pregledne ali tematske umetniške in kulturnozgodovinske razstave.

Matej Sternen je očitno po naročilu za omenjeni, velikopotezno zasnovani razstavni projekt, ki naj bi prikazal zgodovino slovenskega založništva, posebej novinarstva, naslikal dve monumentalni kompo-

3 Ante Gaber, Razstava slovenskega novinarstva, *Kronika slovenskih mest*, V/1, 1938, 26–35.

ziciji z zgodovinskima prizoroma, veliki približno 2×3 metre. Pendant k sliki 1575 je bila 1797, ki je povzdigovala izid prvega časnika v slovenskem jeziku. To je bil prizor, ko tiskar Egger prinaša baronu Zoisu in njegovemu krogu krtačni odtis prve številke Vodnikovih »Lublanskih Noviz«. Slika velja za izgubljeno, tako kot so menili tudi za prvo do odkritja leta 2001.

Verjetno je, da je Sternenu kdo od organizatorjev pripravil ikono-grafski program za obe sliki. Morda bi lahko ugibali, da je to bil prav Ante Gaber, s katerim sta prijateljevala od škofjeloškega obdobja slovenskih impresionistov, torej od let 1906 in 1907 dalje. Gaber je opisal prvi motiv: »Na prvi sliki ,leta 1575' v svoji tiskarni tiskar Janž Mandeljč z Jurijem Dalmatinom izroča mecenu slovenske knjige Janžu Kislu, graščaku s Fužin in ustanovitelju papirnice, prvo v Ljubljani tiskano slovensko knjigo, njemu posvečeni Dalmatinov prevod Jezusa Siraha'. Nasproti skupine ljubljanskih, za slovenski jezik vnetih veljakov, pa ob oknu prisostvujeta zgodovinski svečanosti rektor Adam Bohorič in mecenov sin Jurij Kisel z odtisom svojega

Pogled v eno od dvoran na razstavi slovenskega novinarstva na Ljubljanskem velesejmu, 1937.

letaka ‚Herbarta Turjaškega življenje in smrt‘, ki je prvo v Ljubljani latinsko in tudi v nemškem prevodu natisnjeno novinsko delo domačega pisca«. ⁴

Sternenova slika meri 219 × 298,5 cm. Ko je bila najdena, je bila brez podokvirja, spravljen v zvitek z licem navznoter. Prizor je bil naslikan v tehniki tempere na redko tkano platno iz jute, na hitro, zaradi česar so nanosi barve na določenih mestih debelejši, skoraj pastozni. Sternen se, tako kot tudi sicer v svojem slikarstvu, nadrobnoštim ni posvečal.

Strokovna skupina Restavratorskega oddelka ALUO se je v študijskem letu 2005/2006 pod vodstvom Lucije Močnik Ramovš lotila dela najprej z analizo materialov, ki je bila izvedena v laboratoriju Restavratorskega centra Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Tam je potekal tudi postopek restavriranja, saj prostorska stiska pa tudi tehnična opremljenost na ALUO ne omogočata izvedbe tako ambicioznega projekta. Slika je bila močno poškodovana, saj se je platno zaradi dolgotrajnega zvitja deformiralo, barvna plast pa je bila na več mestih nalomljena. Njeno površino sta načeli tudi vlaga in plesen, prekrival jo je sloj umazanije. Poškodbe so bile posebej vidne na predelu, kjer je potekal šiv, s katerim sta bila sestavljena oba kosa jute. Ob robovih slike so bile luknje in raztrganine, ki so verjetno nastale zaradi neprimerne pritrjevanja slike z žebli. Levo spodaj so restavratorji odkrili slabo berljivo avtorjevo signaturo »Sternen«. ⁵

Kakšna je bila ambicija slikarja in njegovih naročnikov, kulturno prosvetljenih ljubljanskih meščanov, da so si zamislili par slik iz slovenske kulturne zgodovine tako velikih dimenzij? O tem izvemo iz že omenjenega članka, v katerem Gaber vzklika: »Naj bi se baronoma Janžu Kislu in Žigi Zoisu pridružil še tretji mecen ter stopil k mojstru Sternenu in mu naročil, naj podobi naslika na steno nove palače Univerzitetne knjižnice!« ⁶ Kaže torej, da sta bili Sternenovi sliki 1575 in 1797 zamišljeni kot predlogi za monumentalni freski, Ante Gaber pa je svoje besedilo izkoristil za poziv javnosti, da bi se v

4 A. Gaber, n. d., 31.

5 Podatke sem povzela po besedilu Lucije Močnik Ramovš, ki je na razstavi na Rektoratu UL pojasnjevalo restavratorski postopek.

6 A. Gaber, n. d., 32.

njej našel mecen, ki bi finančno podprl tak projekt, malce pa tudi zato, da bi želja prodrla do arhitekta Plečnika, ki je takrat pričenjal z gradnjo nove knjižnice. Ljubljanskim narodno in kulturno prosvetljenim meščanom se želja ni izpolnila, nam pa ta poskus zgovorno priča o kulturnih ambicijah tistega časa.

Matej Sternen bi bil med vsemi slovenskimi slikarji zanesljivo tisti, ki bi najboljše opravil z izzivom realizacije monumentalne stenske slike. V svojem dolgoletnem restavratorskem delu se je izmojstril v slikarski tehnologiji, naučil se je obvladovati monumentalni format, hkrati pa je pokazal, da je kljub utesnjujočim uresničitvam umetnin po naročilu sposoben ohraniti neposrednost poteze in svežino barvnega izraza. Malo preden se je lotil naročila za sliki 1575 in 1797, je v letih 1934 in 1936 s freskami poslikal frančiškansko cerkev v Ljubljani. Na stropu prezbiterja je naslikal prizor Marijinega vnebovzetja, na steni za velikim oltarjem Madono, na stropu glavne ladje pa podobo Madone, sedeče na oblakih, vse skupaj v izmeri več kot sto kvadratnih metrov. Sternen je ob tem pokazal, da obvlada fresko tehniko tudi v monumentalnih razsežnostih.

Sternenova slika, ki slavi izid prve knjige v slovenskem jeziku, natisnjene v Ljubljani in na Slovenskem, ostaja v zakladnici slovenskih zgodovinskih tem izjema, saj je ikonografska posebnost. Slovenski umetniki so se le še nekajkrat lotili prispevka protestantskih piscev k slovenski kulturi, če pustimo ob strani portretne upodobitve in spomeniško plastiko. Saša Šantel je v jedkanici upodobil Trubarja v tiskarski delavnici (1942), Miha Maleš pa natis prve slovenske knjige leta 1551 v risbi, jedkanici in monotipiji leta 1951, ko so potekale proslave ob štiristoti obletnici dogodka. Vendar Sternenova slika ni pomembna le za zgodovino slovenske likovne umetnosti in književnosti. Z njo pronica v našo zavest tudi kulturnopolitično intoniranje umetnosti in vprašanje nacionalne kulturne ekonomije. S tem, da slika povzdiguje srečen spoj kulture s kapitalom kot pretekli zgled, ki ga je mogoče uporabiti za sedanost, kaže, kako se je mlado, vzpenjajoče se narodno gospodarstvo tridesetih let zavedalo, da lahko svojo samozavest črpa predvsem iz svoje kulturne zgodovine, v tej pa je slovenska protestantska zgodovina temeljna narodna izkušnja, na katero se lahko opre.